

מערכות לטרון בתש"ח – בין מיתוס למחקר

אלחנן אורן

גם למיתוסים יש היסטוריה

יש מתח בין 'מיתוס' ל'זיכרון', והמחקר בימינו נדרש לו, ועומד על הפער בין 'הזיכרון הקולקטיבי' לבין סיפור המעשה, המתקבל מן המחקר ההיסטורי. ההיסטוריונים המתכנים 'חדשים' כופרים בסיכוי להגיע לסיפור מעשה מוסכם, ומצביעים על 'נרטיבים' חד-צדדיים. מה התפקיד שנותר להיסטוריון המבקש להגיע עד חקרו של 'מעשה שהיה?' נבחן סוגיה זו לאור דוגמה מלפני כחמישים שנה – מערכות לטרון בחודש הפלישה הבין-ערבית (מאי-יוני 1948). מערכות אלה הולידו טראומה והצמיחו מיתוס. ולא מיתוס אחד בלבד צמח משדות לטרון. פרופ' אניטה שפירא הצביעה על שלוש אליטות שעיצבו, בזו אחר זו, את 'הזיכרון הקולקטיבי', וכל אחת בתורה טיפחה מיתוס על מערכות לטרון שדחק את זה שטיפחה קודמתה. בתודעת הציבור שררו המיתוסים, ואילו המחקר האקדמי וההיסטוריוגרפיה נדחו מפניהם בלחצו של 'חוק הברזל על פיחות העבר'.¹

ומה בין המיתוסים העולים ויורדים ובין המחקר ההיסטורי? אכן, המיתוס פורח ומתפשט עד מהרה, כובש את הלב ואת התודעה וכוחו רב בעיצוב 'הזיכרון הקולקטיבי', שיקום עליו מנתץ, ויציב במקומו מיתוס חדש. ואילו על החוקר נגזר לאחר ולפגר, כי עליו להמתין לעדויות ולתעודות מוסמכות. עליו להשוות ולעמת מקורות, להיאבק בהגבלות הממסד, ולעתים אף תכביד עליו מצוקת האמצעים. אם כן, מה התוחלת והתועלת במחקר ההיסטורי? האם לא נותר לחוקר אלא להרהר, בינו לבין עצמו: 'למי אני עמל?'

עד כמה מיהרו המיתוסים 'לכבוש' את מקומם ועד כמה הקדימו את המחקר ניכר בעליל במקרה של מערכות לטרון בחודש הפלישה בכלל, ובפרט במקרה של ההתקפה הראשונה – מבצע 'יהושע בן-נון' – ב'24-25 במאי 1948.² לדברי שפירא, אליטה

1. אניטה שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון: מקרה לטרון תש"ח', אלפיים, 10 (תשנ"ה/1994), עמ' 9-41 [להלן: שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון']. המאמר בכלל גם בספרה של הנ"ל: יהודים ישנים, יהודים חדשים, תל-אביב 1997.
2. שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 10.

אחת, האליטה של בן-גוריון ואנשיו, שלטה במחקר מלחמת העצמאות עד אמצע שנות השישים, והיא שטיפחה את המיתוס הראשון. אליטה זו נדחקה ממעמדה עם עליית האליטה של אנשי 'ההגנה', ובפרט של אנשי הפלמ"ח, מטפחיו של המיתוס השני. במחצית שנות השבעים דחקה את זו האחרונה האליטה השלישית של המחדשים, שביטאו מידת זרות ואף ניכור כלפי שתי האליטות הקודמות, ולעומתן הזדהו עם לוחמי גח"ל, העולים החדשים, שקופחו במיתוסים הקודמים.

המחקר מאחר

עד עידן המיתוס השלישי לא פורסמו תעודות חיוניות להערכת הנסיבות המדיניות של המערכות שהתנהלו בחודש הפלישה. כרך ראשון של תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל בהוצאת גנון המדינה לתקופת טרום העצמאות - מדצמבר 1947 ועד מחצית מאי 1948 - פורסם ב-1979, והכרך למאי-ספטמבר 1948 (להלן: תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, 1) פורסם ב-1981; יומן המלחמה של בן-גוריון פורסם לראשונה ב-1983, ובגרסה מעודכנת, אף כי מצומצמת, מן היומן, ב-1986.³ השפעת האיחור בפרסומם של מקורות ראשוניים אלה ניכרת במחקרים שנזכרו בתולדות שלושת המיתוסים. ישראל בר, שנחשב לאחד מאנשי בן-גוריון,⁴ לא ראה את יומן המלחמה, לא הזכיר כלל את השיקול המדיני שהנחה את בן-גוריון שלא לדחות ההתקפה הראשונה, ולא דן ברקע המדיני להתקפות בפרק 'סיכומי הלקח' שבמחקרו.⁵

שלוש מערכות לטרון - והשיקול המדיני

הבה נפנה מן המיתוסים אל המציאות ששררה בחודש הפלישה, וננסה לראותה כפי שראוה העושים בשעת המעשה, על-פי הממצאים המעידים על מעשיהם ועל מה שאמרו וכתבו באותה עת. הפלישה הבין-ערבית החלה באמצע מאי, והלוחמים היהודים ביישובים ובכוחות המגן התאמצו לבלום את הפולשים. כחודש ימים נמשכו הקרבות עד שעלה בידי מתווך האו"ם, הרוזן ברנדוט, להסדיר את ההפוגה הראשונה, שנכנסה לתוקפה ב-11 ביוני. שלוש פעמים במהלך חודש הפלישה תקפו הכוחות הישראליים את מערכי לטרון ורכס איילון, ובשלוש הפעמים נכשלו: ב-24-25 במאי

3. לראשונה ניתן לסא"ל גרשון ריבלין לפרסם את קטעי היומן במערכות, קיח-קיט (מאי 1959). ואולם, בקטעים אלה לא נכללו שיקולים והחלטות בקשר לטרון בחודש הפלישה. למשל, לא מופיעים קטעים שנכתבו מ-21 במאי ועד 30 בו, או מ-30 במאי ועד 11 ביוני (עמ' 23-24).

4. שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 14.

5. סא"ל י' בר, 'קרבות לטרון', מערכות, צו (נובמבר 1955), עמ' 73-75. בר הזכיר רק משהו מן הרקע המדיני למבצע 'יורם', שנערך ביוני (עמ' 57, 59). על בר כאיש אסכולת בן-גוריון ראה: שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 14, 16.

(מבצע 'הושע בן-נון' או 'בן-נון א'), ב'30-31 במאי (מבצע 'בן-נון ב'), ובלייל 9-10 ביוני (מבצע 'יורם'). הכול מקבלים את הטענה כי מצוקתה של ירושלים העברית, על כמאה אלף תושביה, היתה המניע העיקרי לגסיונות החוזרים ונשנים לרכז את הכוחות, לתקוף ולהבקיע 'דרך אל העיר'. ב'19 במאי רשם בן-גוריון ביומנו: 'עלינו למהר ולנצח שני גנרלים המאיימים על ירושלים: רעב והלגיון' [ההדגשות שלי, א"א].⁶

עוד בטרם נבדוק את המידע על מצבו של האויב ועל מצוקת המזון בעיר בעת ההחלטות על ההתקפות, נקדים ונבחן מדוע דרש בן-גוריון למהר. האילוץ הקובע באותם ימים היה הלחץ המדיני. הממשלה חששה פן מועצת הביטחון, בתמיכת המעצמות, תכפה על הצדדים הלוחמים הפסקת אש בטרם יוכלו הכוחות הישראליים לפרוץ דרך ולקבוע בשטח עובדה רבת משמעות מדינית של כביש ראשי פתוח המוביל אל העיר. המעיין בתעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל וביומן המלחמה ימצא שכל שלוש ההתקפות נערכו בלחצו של אילוץ זה (אלא שעדיין לא הוסדרה הפוגה). ההתקפה הראשונה – זאת שהפריחה את המיתוס – נערכה מחשש פן תיכנס ההפוגה לתוקפה ב'25 במאי. ב'23 במאי נענה בן-גוריון ליגאל ירין ודחה ביממה את ההתקפה שנועדה ללילה שבין 23 ל'24 במאי. בו-בליילה החליטה הממשלה להסכים להצעת מועצת-הביטחון לקיים הפסקת-אש, בתנאי שגם הערבים יסכימו לכך.⁷ בלייל המחרת (24-25 במאי) כתב בן-גוריון ביומנו:

ישיבת אגפים [של המטכ"ל] בערב. שעה טרופה. הפוגת-אש חלה הערב. לא ברור אם ב'8 [20:00] או 9. כמו-כן לא ברור אם הערבים הסכימו או לא. שלמה [שמיר] עם החטיבה (7) צריך לצאת בעשר: הייצא או לא? לא יוכל להתקדם מבלי להתקיף לטרון ולכבוש אותו. הלעשות זאת אם לא? מירושלים מודיעים לבסוף שהיריה פסקה בתשע. אם כן – יש הפוגה. מה על שלמה? אחרי עיון הגעתי למסקנה – שעליו לצאת. אין לסכן שלום ירושלים. [אליעזר] קפלן התנגד לכך, משה [שרת] הסכים. נתתי פקודה לצאת.⁸

ההתקפה הראשונה נכשלה ועלתה כאכזות כבדות (בין 60 הנופלים בקרב היו פחות מ'20 עולים חדשים מגח"ל, שלא אומנו די הצורך, אפילו בהשוואה לאימון הקצוצר שניתן לבני-הארץ. מספר הנופלים מגח"ל נופח במיתוסים, ומה גם שנופח מספר הנופלים הכללי). לאחר כשלוש ההתקפה החלה חטיבה 7 בהכשרת דרך עפר שעקפה את הכביש החסום מדרום (בתחילה הכשירו את 'שביל הג'יפים', ואחר-כך את

6. ד' בן-גוריון, יומן המלחמה: תש"ח-תש"ט (בעריכת ג' ריבלין וא' אורן), ב, תל-אביב 1983, עמ' 439.
7. שם, עמ' 452, הערה 5; תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, 1 (מאי-ספטמבר 1948), ירושלים 1981, עמ' 61 (הערת העורך), 60 (22 במאי), 62 (23 במאי), 66 (24 במאי), 77 (25 במאי), 66 (נספח ד).
8. בן-גוריון, יומן המלחמה, ב, עמ' 454.

'דרך בורמה'?.⁹ ואולם, עד שהוכשרה הדרך להעברת אספקה מינימלית, נראה היה שכורה מדיני הוא לפרוץ מעבר בכביש הראשי, ואילו זה קבע את העיתוי של ריכוז הכוחות לשתי ההתקפות הבאות.¹⁰

על הקורא כיום (חמישים שנה לאחר המאורעות) לדמות לעצמו את המציאות המדינית של אותם ימים ראשונים לעצמאות כפי שזו נראתה בעיני ההנהגה. זו האחרונה עדיין לא יכלה לעמוד על מגבלות סמכותו של האו"ם, וחששה מאוד מלחצן של כלל המעצמות, ובפרט של בריטניה, שלכאורה פעלה כדי לאכוף את דבר האו"ם. הפסקת אש עלולה היתה לקבע את המצב הצבאי בהסדרים מדיניים, שמשמעם היה הסגרת ירושלים העברית לחסדי הלגיון. ואולם, במשך ההפוגה הראשונה, במערכות 'עשרת הימים' ביולי ובמהלך ההפוגה השנייה צברה הממשלה ניסיון. היא למדה את כללי 'משחק ההפוגות', ובטחונה העצמי התחזק דיו ואפשר לה לעמוד במערכות המדיניות מול האו"ם והמעצמות, מתוך יכולת להבחין בין מה שהן אומרות ובין מה שהן בכוונות לעשות.¹¹

אך כאמור, במהלך חודש הפלישה טרם צברה הממשלה ניסיון זה. החלטותיה באותה עת הושפעו מן השיקול המדיני-בטחוני, שבן-גוריון ראהו כאילוץ מכריע בשעת המעשה. אלא שההיבט המדיני נדחק לפינה בפלוגות שבעידנא דדתחא, ורק מאוחר יותר זכה להכרה היסטוריוגרפית. ובאשר למידת תקפותו ולחשיבותו של שיקול זה בהערכה ההיסטורית – מוטב להשאירם בצריך עיון.

מחדלי מודיעין בהתקפה הראשונה

גם השיקולים המבצעיים השפיעו על החלטות הממשלה, ובהקשר הזה ראוי לפתוח בהצגת הליקויים שהיו במידע המודיעיני על האויב. בן-גוריון חשש מהלגיון בירושלים, אך בעת היציאה להתקפה לא ידעו יגאל ידין, ראש אגף המבצעים, ושלמה שמיר, מפקד חטיבה 7, שכות גדודי של הלגיון כבר תפס מערך מוגן ברכס איילון. עובדה היא שמידע זה לא היה בידי הפיקוד המבצעי בעת ההתקפה, אף שלכאורה הועבר לחטיבה. זאת רק דוגמה למציאות המודיעינית והמבצעית ששררה בקרב הכוחות הישראליים בחודש הפלישה.¹²

9. על פעולת חטיבה 7 בהכשרת 'דרך בורמה' ראה את תיאורו של המת"ט שלמה שמיר, בתוך: ש' שמיר, '... בכל מחיר' – לירושלים, תל-אביב 1994, פרק 16.
10. על השיקול המדיני בשלוש ההתקפות ראה: בן-גוריון, יומן המלחמה, ב, מבוא לפרק החמישי, עמ' 422-424.
11. לדברי בן-גוריון על המערכה המדינית-הצבאית 'המשולבת' לפני מבצע 'יואב' ולאחריו ראה: בן-גוריון, יומן המלחמה, ג, עמ' 725-726 (27 בספטמבר), 781-782 (28 באוקטובר).
12. על ההתקפה ראה: י' גלבר, גרעין לצבא עברי סדיר, ירושלים 1986, עמ' 246-253. על הרקע המודיעיני ראה: שם, עמ' 250-251. על ליקויי הערכת המודיעין בקשר ללגיון ראה גם הנ"ל, 'פלישת צבאות ערב ב'15 במאי 1948', בתוך: פ' גינוסר (עורך), עיונים בתקומת ישראל, 3 (1993), עמ' 68-70, 72-74.

מתי החמירה מצוקת המזון?

במיתוסים הוסבר הלחץ שהפעיל בן-גוריון על הפיקוד הצבאי ברגישותו הגוברת לזעקות שהגיעו מירושלים על מצוקת המזון בעיר: 'ככל שגבר הלחץ מירושלים, כך לחץ הוא [...]'¹³ כאן יש להעמיד דברים על דיוקם. אמנם, כשם שהחליט בן-גוריון על היציאה למבצע 'נחשוך', שנערך בתחילת אפריל, כדי לפתוח את הכביש – ולו באופן זמני – ולהעלות אספקה לעיר, כן דחק בפיקוד הצבאי בחודש הפלישה. עם זאת, על החוקר להבחין בין מוקדם למאוחר. נכון הוא שלידי בן-גוריון הגיעו ידיעות מאישי ציבור בירושלים, ובהם יצחק בן-צבי, אליהו דובקין וזלמן ארן, על דבר המצב הקשה בעיר, אך את המידע המהימן על מצב האספקה בעיר קיבל בן-גוריון מדב יוסף, מושל העיר למעשה (ומ'2 באוגוסט מושל העיר מטעם ממשלת ישראל). ראינו לעיל את הדברים שכתב בן-גוריון ביומנו ב'19 במאי בעקבות המידע שהגיע לידיו ב'18 במאי, אלא שאז עוד לא היתה סכנת הרעב בוערת, ואילו המצב הצבאי בעיר נראה חמור, שכן ירושלים נקלעה בין לחצי הלגיון מצפון וממזרח ובין הכוח המצרי מדרום. יתר-על-כן, בירושלים ציפו לאספקה שאמורה היתה להגיע בשיירות לאחר ההתקפה הצפויה בעמק איילון.

הלחץ שהפעילו תושבי העיר גבר רק לאחר כשלוש המתקפה הראשונה (ב'25 במאי), ועוד יותר מאז החל להתעורר שמץ של סיכוי לפתיחת 'שביל הג'יפים', עוד בטרם נפתחה 'דרך בורמה'. דב יוסף הציג את הנתונים הקודרים בלא הגזמה ומתוך הכרה בקשייה של ההנהגה המדינית. בספרו מביא יוסף את הדברים שכתב לבן-גוריון (התאריך אינו מצויין, אך הדברים נכתבו ככל הנראה לפני ההתקפה הראשונה): 'אינני רוצה להוסיף קשיים לקשייך, ואני משתדל לחזק את לב העם בעיר, אבל נותר לנו מזון רק לימים מעטים בלבד'.¹⁴ לעומת נימה עצורה זו, ב'1 ביוני החמירה נימת פנייתו, ובי'7 ביוני כבר היתה לאזהרה נואשת: 'האם עלינו להסתפק בתקוות ובסיכויים? זה שבועות שאני מזהיר וחוזר ומזהיר [...] אני חוזר ומזהיר אותך, שאם לא נקבל קמח עד יום ב' [14 ביוני], יהא בירושלים רעב על כל תוצאותיו המובנות מאליהן'.¹⁵ החמור מכול לא אירע, בזכות משלוחי הקמח הראשונים, שנישאו ברכב ועל גבם של סבלים ירושלמים תוך כדי הכשרת המעבר ב'דרך בורמה', ממש לפני ההפוגה.¹⁶

13. שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 11.

14. ד' יוסף, קריה נאמנה, ירושלים ותל-אביב 1960, עמ' 160. השווה לרשימות בן-גוריון על מצב האספקה בירושלים, יומן המלחמה, ב, עמ' 451 (23 במאי), 462-463 (27 במאי).

15. יוסף, קריה נאמנה, עמ' 161.

16. שם, עמ' 163-164. לדבריו הועלו לירושלים שמונה טונות של קמח (עמ' 164). ביומן המלחמה (ב) נרשם: 'הלילה [ליל 9-10 יוני] העלו אוכל בג'יפים, פרוות, סבלים – בסה"כ 1/2 טון קמח [...]'. (עמ' 499). ייתכן שהסיבה להבדל בין הדיווחים היא שחלק מהקמח הושאר בידי הצבא.

מה היתה השפעתן של ידיעות אלה על תהליך קבלת ההחלטות? ראינו כי בעת ההחלטה לצאת להתקפה הראשונה היה משקלו של הלחץ המדיני גדול יותר ממשקל הידיעות על 'הרעב והלגיון'. משקלן היחסי של ידיעות אלה במערכת השיקולים הלך וגדל עם כשלון ההתקפה הראשונה ולאחר הכשלונות הבאים, אם כי בהבעת לא הוקל כוּבְדָם של החששות המדיניים. בעת ההפוגה ניתן היה לראשונה להקל את מצוקת המזון בירושלים. צה"ל אף החל במפעל הנדסי חשאי – הנחת צינור מים צר־קוטר שנועד להקל את מצוקת המים, אשר החמירה מאוד מאז תחילת מאי, לאחר ניתוק הצינור המנדטורי שהוביל מים לירושלים מראש־העין.¹⁷

'ניצחון', 'חזון תעתועים'? בין בן־גוריון לידין

פריצת המצור והצלת יהודי ירושלים מרעב ממש ערב ההפוגה עשויות להסביר את טענת בן־גוריון ל'ניצחון', אם נקשר את דבריו לתוצאותיהן הכוללות של מערכות לטרון בחודש הפלישה. את טענתו זו השמיע בן־גוריון בתחילת יולי 1948, לפני תום ההפוגה הראשונה, בדיון של 'ועדת החמישה' – ועדת השרים שהוקמה עקב המשבר שפרץ בפיקוד העליון. הגורמים למשבר זה היו מחלוקת שנתגלעה בעניין מינוי מפקדים בכירים והאשמות הדדיות בעניין הדרך שבה נוהלה המערכה. המשתתפים בדיון טענו בפני הוועדה נגד מעורבותו היתרה של בן־גוריון בניהול המערכה, וכשיגאל ידין תיאר את התבוסה בהתקפה הראשונה בלטרון הגיב בן־גוריון בקריאת ביניים.¹⁸ ידין ובן־גוריון התפלמסו בחריפות בוועדת החמישה, ואף שהדברים שאמר בן־גוריון נשמעים מופרכים בהקשר הישיר של הקרב ויש להבינם בהקשר המדיני, הרקע המדיני כמעט לא בא בהם לכלל ביטוי.

שנים רבות לאחר שפנה ידין לעסוק בארכאולוגיה הוא היה חוזר ומתריס נגד בן־גוריון ו'חזון התעתועים' של חששו לגורל ירושלים.¹⁹ לכאורה היה אמור ידין להכיר מקרוב את השיקולים המדיניים, אך לאמתו של דבר הקפיד בן־גוריון מתחילת המלחמה שלא למסור מידע מדיני למטכ"ל, וגם לאחר קרבות 'עשרת הימים' ביולי, בעת ההפוגה השנייה ובמערכות ההכרעה בסתיו 1948 ובחורף 1948-1949 הוא המעיט בכך – אף שראה את המלחמה כ'מערכה משולבת'.²⁰ בדיעבד נראה שבן־גוריון הגזים ב'הפרדת הסמכויות' בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. ובאשר לידין, מעת פרישתו

17. על הכשרת הדרך והנחת קו המים (שהופעל ב־11 באוגוסט ראה: א' אורן, בדרך אל העיר: מבצע 'יני', יולי 1948, תל־אביב 1976, עמ' 19-20, 22, 220-221.

18. שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 15.

19. שם, עמ' 221.

20. ראה הערה 11 לעיל.

מהצבא הוא שקע במחקר, נטה להדחיק את זכרונותיו ונמנע מעיון מחקרי בפעולותיו.²¹

לטרון והכרעת המערכה בדרך לירושלים

בדברים שתוארו לעיל יש אולי כדי להאיר את פריחת המיתוסים ואת תהליך התרחקותם מהמציאות של מערכות חודש הפלישה. לסיכום הדיון ראוי להעיר שההישג הישראלי שקבע את תוצאות המערכה בירושלים ובדרך אליה הושג בקרבות 'עשרת הימים' ביולי. ההישג היה חלקי, שכן הכביש הראשי לא נפתח וצינור המים המנדטורי נותק, אולם לטרון היתה למובלעת ירדנית, הפרוזדור לירושלים הורחב דרומה, ולאורכו נסלל כביש חלופי והונח צינור מים עב־קוטר. כך הוכשרו התנאים המדיניים, הצבאיים והכלכליים לסיפוח חלק העיר היהודי לגוף המדינה, ולכינונה כבירת ישראל.²²

גח"ל ומח"ל

מכיוון שגם חיילי גח"ל - עולים חדשים מקרב שארית הפלטה - מעורבים במיתוסים של לטרון, ראוי להצביע על עוד פן של מלחמת העצמאות, שהחוקרים האירוהו 'מעט מדי ומאוחר מדי'. הפלוגות בין האליטה 'הבן-גוריונית-בריטית' לאליטה 'ההגנתית-פלמ"חית' דחקו מן התודעה את תרומתם של החיילים בני תפוצות ישראל במלחמת העצמאות. כדי להעריך את חלקם במערכה די להזכיר שמבחינה כמותית היו מגויסי חו"ל (גח"ל) ומתנדבי חו"ל (מח"ל) כרבע מחיילי צה"ל בסוף המלחמה - קרוב ל-25 אלף נפש.²³ בחטיבות הרגלים מילאו הגח"לאים את השורות המידלדלות, ומקצתם עלו בדרגים הקדמיים - בגדודים ובפלוגות הרובאיות. אך חשוב אף יותר מן ההיבט הכמותי הוא ההיבט האיכותי של תרומתם: אנשי מח"ל היוו את עיקר צוותי האוויר של חיל האוויר, סייעו בהקמת חיל הים, ואיש מח"ל היה למפקדו. שריונאים אנשי גח"ל ומח"ל הקימו את יחידות הטנקים בחיל השריון, ביססו את הרפואה הקרבית וקידמו את חיל הקשר. משמע, במלחמת העצמאות חברו יחדיו שלושה

21. בראיונות שערכתי עם ידן בשנות השבעים היה ידן חוזר ואומר ששכח הכול, וביקש שארען את זכרונו בתעודות, במפות ובפרטים. לעומת שקדנותו המחקרית בתחום הארכאולוגיה, הוא לא טרח לשמור או לבדוק מיוזמתו תעודות על שנות פעילותו ב'הגנה' ובצה"ל.

22. ראה: א' אורן, 'המערכה על ירושלים והדרך אליה, והכרעתה במלחמת העצמאות', בתוך: חגית לבסקי (עורכת), ירושלים בתודעה ובעשייה הצינונית, ירושלים 1989, עמ' 341-376.

23. בן-גוריון נהג לכתוב יחד גח"ל ומח"ל. ראה דבריו בעצרת גח"ל ב-3 בינואר 1949, יומן המלחמה, ג, עמ' 922-923; ריכז נתונים לקראת העצרת, שם, עמ' 895-896; כמו-כן ראה שם, מבוא לפרק התשיעי, עמ' 814.

יובלים של כוח אדם: אנשי כוח המגן של היישוב - ותיקים ומתגייסים חדשים, חבריהם שרכשו ניסיון בצבא הבריטי, והמגויסים והמתנדבים מן התפוצות. כאשר לאבדות שספגו אנשי גח"ל בקרבות שער הגיא, היטיבה אניטה שפירא לתאר את צמיחת המיתוס ואת הפער בינו לבין העובדות על מספר הנופלים למעשה.²⁴ שלמה שמיר, מפקד חטיבה 7, דן באבדות החטיבה וגדודיה בפרוטרוט, וקורא מאמר זה לא יופתע מכך ששיבץ את דיונו בפרק 17 של ספרו מיתוס לטרון. אכן, את ההערכה הנאותה לתרומתם של הגח"לאים והמח"לאים במלחמת העצמאות אין להשתית על מיתוסי לטרון, אלא על העובדות המספרות על פועלם ועל אבדותיהם במלחמה זו כל עוד נתמשכה - עד ההכרזה על שבתות הנשק והמעבר מצבא המלחמה לצבא הסדירים והמילואים, שנבנה מתש"ט ואילך.²⁵ האם לא יגבר כוחה של מציאות זו על כוח המיתוסיים? סימנים לכך נראים במחקרים חדשים.²⁶

מיתוס, מציאות ומחקר

אליטה רבת כוח עשויה להפריח מיתוס, עד שתעלה אליטה אחרת ותפריך אותו. החוקרים עשויים להתמהמה, אך בסופו של דבר הם החושפים את הממצאים, העשויים לשחזר את המציאות ולהשריש את תודעתה. יגאל ידין נהג לדבר על סיפוקו של חופר כאשר הוא 'מעלה חרס', ובדומה לכך אין החוקר נרתע מ'פיחות העבר', אלא מתחזק ודבק בשליחותו - לחשוף את הממצאים מקרקע המציאות. ומה ישתקע לבסוף בזכר תולדותיו של עם - האם המיתוסיים הקורסים, או שמא מורשת העבר, המושרשת במעשים שהיו? אין על החוקר אלא לעמול ולקוות ש'אמת מארץ תצמח' (תהלים פה:יב).

24. שפירא, 'היסטוריוגרפיה וזיכרון', עמ' 11-14, 21-22, 24, 27.
25. להערכה כמותית וערכית של גח"ל במלחמת העצמאות ראה: ע' סיון, רור תש"ח: מיתוס, דיוקן וזיכרון, תל-אביב 1991, פרק 7: 'ילדי הצל', עמ' 73-101.
26. למחקר על תרומת גח"ל במלחמת העצמאות ראה: י' מרקוביץקי, גחלת לוחמת, תל-אביב 1995. מרקוביץקי מוכיח את מיתוס הגח"ל בלטרון, סוקר את הקרבות עניינית ומציג את מספר נפגעי הגח"ל בדייקנות (עמ' 160-170). למחקר על קליטת אנשי גח"ל בצה"ל מנקודת מבטם של הגח"לאים ראה: חנה יבלונקה, אחים זרים, ירושלים 1994. על תוויות של גח"לאים משתתפי קרבות לטרון בראייה מציאותית ראה: שם, עמ' 136, 147-148.